

Hayatın Kalite Güvencesi Olarak Tasavvuf

Sufism as the Quality Assurance System of Life

Hülya TAŞTEKİN (*)

Özet

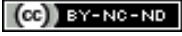
Tasavvuf geleneği, insanın varoluşuna anlam kazandıran ahlâkî ve mânevî ilkeleriyle bireysel ve toplumsal hayatın niteliğine ilişkin önemli perspektifler sunmaktadır. Bu çalışma, tasavvufî ahlâk anlayışının “yaşam kalitesi” ve “kalite güvencesi” kavramlarıyla hangi düzeylerde ilişkilendirilebileceğini incelemeyi amaçlamaktadır. Kavramsal ve karşılaştırmalı bir literatür incelemesine dayanan araştırmada, modern kalite yönetimi literatüründe yer alan kalite, kalite güvencesi ve süreç güvenilirliği gibi kavramlar ile tasavvufî ahlâk ilkeleri arasındaki olası kesişim noktaları ele alınmaktadır. Çalışmada özellikle tasavvufî ahlâkın tarihsel olarak kurumsallaşmış bir yansıması olan Ahîlik teşkilâtı üzerinden, meslekî disiplin, özdenetim, güven ve toplumsal sorumluluk gibi ilkelerin kalite kültürüyle olan ilişkisi değerlendirilmektedir. Bu bağlamda tasavvuf, modern kalite sistemleriyle doğrudan özdeş bir yapı olarak değil; bireysel sorumluluk, ahlâkî özdenetim ve toplumsal güven üretimi bakımından benzer işlevler gösterebilen bir düşünce çerçevesi olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak çalışma, tasavvufî ahlâkın ve Ahîlik geleneğinin, bireysel davranış ve toplumsal ilişkiler bağlamında yaşam kalitesine katkı sunabilecek normatif ve kültürel bir çerçeve oluşturduğunu ileri sürmekte; bu ilişkinin din sosyolojisi ve iş ahlâkı literatürleri arasında disiplinlerarası bir tartışma zemini sağlayabileceğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalite, tasavvuf, ahîlik, ahlâk, din sosyolojisi, iş ahlâkı, yaşam kalitesi.

* ORCID ID: 0000-0002-7620-171X. Dr. Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, E-posta: hulya@tasco.com.tr.

Geliş Tarihi : 21.11.2025
Kabul Tarihi : 18.03.2026
Yayın Tarihi : 31.05.2026

Atf Bilgisi: Hülya Taştekin, “Hayatın Kalite Güvencesi Olarak Tasavvuf”, *Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 5, 1 (2026): ss.

 Bu makale uluslararası CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Abstract

The Sufi tradition offers significant perspectives on the quality of individual and social life through its moral and spiritual principles that give meaning to human existence. This study aims to examine the extent to which the Sufi understanding of ethics can be related to the concepts of “quality of life” and “quality assurance.” Based on a conceptual and comparative literature review, the research explores possible intersections between concepts such as quality, quality assurance, and process reliability in the modern quality management literature and the ethical principles of Sufism. In particular, the study evaluates the relationship between the culture of quality and principles such as professional discipline, self-regulation, trust, and social responsibility through the institution of the Aḥī organization, which historically represents an institutionalized manifestation of Sufi ethics. In this context, Sufism is not treated as a structure directly identical to modern quality systems; rather, it is approached as a framework of thought that may display similar functions in terms of individual responsibility, moral self-regulation, and the production of social trust. In conclusion, the study argues that Sufi ethics and the Aḥī tradition may constitute a normative and cultural framework that can contribute to the quality of life in terms of individual behavior and social relations. It further suggests that the relationship explored in this study may provide an interdisciplinary ground for discussion between the fields of sociology of religion and business ethics.

Keywords: Quality, Sufism, *Aḥī* organization, ethics, sociology of religion, business ethics, quality of life

“Kalite ve tasavvuf birer şiir olsalardı ikisinin de mazmunu *ahlâk* olurdu.”

1. Giriş

Tasavvuf ile modern kalite kavramlarını aynı çerçevede ele almak ilk bakışta birbirinden oldukça farklı iki alanı bir araya getirme çabası gibi görünebilir. Bununla birlikte kavramsal düzeyde incelendiğinde her iki alanın da belirli ölçülerde ahlâk, sorumluluk ve güven üretimi gibi ortak temalar etrafında şekillendiği görülmektedir. Modern kalite literatüründe kalite güvencesi, yalnızca ürün standartlarını değil; aynı zamanda süreç güvenilirliği, sorumluluk bilinci ve kurumsal etik ilkelerinin sürekliliğini sağlamayı amaçlayan bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Tasavvuf geleneğinde ise özellikle ahlâk merkezli öğretiler, bireyin iç

denetimini güçlendirmeyi ve davranışlarını belirli ahlâkî ilkeler doğrultusunda şekillendirmeyi hedefleyen bir düşünce çerçevesi sunmaktadır.

Bu ortak tematik zemin dikkate alındığında tasavvufî ahlâk anlayışı ile modern kalite güvencesi mantığı arasında bazı kavramsal ve işlevsel benzerliklerin bulunduğu ileri sürülebilir. Bu çalışma, söz konusu benzerliklerin hangi düzeylerde kurulabileceğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, kavramsal ve karşılaştırmalı bir literatür incelemesine dayanan yorumlayıcı bir yaklaşım benimsemekte olup; tasavvuf düşüncesi, Ahîlik geleneği ve modern kalite literatürü arasında ortaya çıkabilecek kesişim noktalarını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu bakış açısıyla çalışmada, tasavvufî ahlâk anlayışının tarihsel olarak kurumsallaşmış bir yansıması olarak değerlendirilen Ahîlik teşkilâtı özel bir örnek olarak ele alınmaktadır. Ahîlik, meslekî disiplin, özdenetim, dürüstlük ve toplumsal güven üretimi gibi ilkeleri kurumsal bir yapıya dönüştürmesi bakımından dikkat çekici bir model sunmaktadır. Bu nedenle çalışma, tasavvuf – Ahîlik – kalite ilişkisini karşılaştırmalı bir perspektifle ele alarak, tasavvufî ahlâk anlayışının modern kalite güvencesi mantığıyla hangi yönlerden ilişkilendirilebileceğini tartışmayı amaçlamaktadır.

Araştırma bu yönüyle, tasavvuf ile modern kalite sistemleri arasında doğrudan bir özdeşlik kurmaktan ziyade, bireysel özdenetim, meslekî sorumluluk ve toplumsal güven üretimi gibi alanlarda ortaya çıkabilecek analogik ve işlevsel benzerlikleri incelemeyi hedeflemektedir. Böylece tasavvufî ahlâkın ve Ahîlik geleneğinin, yaşam kalitesi ve güven kültürü bağlamında sosyolojik açıdan yeniden değerlendirilmesine katkı sunulması amaçlanmaktadır.

2. Ana Hatlarıyla Tasavvuf

Tasavvuf, İslâm dininin batinî yönünü temsil eden, Hz. Peygamber'in örnek kişiliğini amaç edinerek insanların bu ahlâk seviyesine yükselmeleri yolunda müesseseleşmiş bir ilimdir. Aynı zamanda insanın kötü özelliklerini tashih ederek iç dünyasını yapılandırmaya çalışan ahlâkî bir sistemdir.¹ Diğer taraftan tasavvuf bir İslâmî ilim dalıdır. Tasavvuf çevrelerince çokça kabul gören *Cibrîl Hadisi*'nde "İslâm, iman ve ihsan" kavramları mertebeli bir

¹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar, 2016), 17.

tekâmüle işaret ederek ele alınır. Bu hadiste bahsedilen konuların her biri bir İslâmî ilimde işlenmiş olup, “İslâm” fıkıh ilminin, “iman” akâid ve kelâm ilminin, “ihsan” da tasavvuf ilminin ilgi alanlarını oluştururlar.² Diğer yandan tasavvuf, hakikat bilgisine ulaşmak için bir düşünce tarzı, bir metottur. Metafizik alanda insanlara açıklamalar sunan ekoller içinde İslâm kaynaklı olan bir ekoldür. Tasavvufî düşünce tarzı tarihi süreç içinde kültür, sanat, bilim ve medeniyet alanlarında tecrübelerle kaynak olarak dikey tekâmül için de bir usûl teşkil eder.³

Kaynağını Kur’ân-ı Kerîm ve sünnetten alan tasavvuf ilminin başlıca özellikleri özetle şöyledir:

1. Tasavvuf hâl ilmidir, kâl ilmi değildir. Yani mânevî tecrübelerle dayanır ve subjektif olması yönüyle tarifleri de kişilere göre değişmiştir.⁴ İngiliz şarkiyatçı Reynold Nicholson’ın (ö. 1945) hicrî ikinci ve beşinci yüzyıllar arasında yaşamış ilk dönem önemli sûfilerin tasavvuf tariflerini kronolojik olarak derlediği çalışması bu konudaki klasik kaynaklardan biridir. Çalışmada yer alan tarifler kişiye göre değişimi en güzel şekilde gösterir. Örneğin Ma’rûf-ı Kerhî’ye (ö. 200/815) göre tasavvuf “hakikatleri alıp, insanların elindekinden ümit kesmek” iken, Ebû Süleyman Dârânî’ye (ö. 215/830) göre “Hak’tan başkasının bilmediği amellerin sûfi üzerinde cereyan etmesi ve sadece Allah’ın bildiği bir hâl üzerinde sürekli Hak ile beraber olmak”tır.⁵ Son dönem sûfilerinden Martin Lings’e (Ebu Bekir Sirâceddîn Şâzelî) (ö. 2005) göre tasavvuf “büyük bir med-cezir dalgası gibi sonsuzluk deryasından sonlu dünyamıza vuran peygamberlere özgü vahyin, geri çekilen cezir dalgalarından birine dalıp onunla birlikte ebedî ve ezeli kaynağa geri dönme sanatı, disiplini ve ilmi”dir.⁶
2. Tasavvufun gayesi mârifete yani Allah’ı tanıma bilgisine ermektir.⁷ Allah’ı sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellileri üzerinden tanımak anlamına gelen mârifet, mânevî tecrübe ile doğrudan elde edilen bilgidir.⁸ Bunun için kötü ahlâktan, çirkin huylardan uzaklaşmak, güzel vasıflarla vasıflanmak, Hz. Peygamber’in ahlâkıyla bezenip kâmil

² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 18.

³ Mahmud Erol Kılıç, *Tasavvufa Giriş*, 6. Baskı, (İstanbul: Sûfi Kitap, 2015), 13-14.

⁴ Kılıç, *Tasavvufa Giriş*, 20.

⁵ Ethem Cebecioğlu, “Prof. Nicholson’ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 19 (1987): 387-406.

⁶ Martin Lings, *Tasavvuf Nedir?*, çev. Semih Ceyhan, (İstanbul: Nefes, 2017), 54.

⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 20.

⁸ Süleyman Uludağ, “Mârifet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2003, XXVIII:54-56.

insan olmak gereklidir ki, tüm bunlar Müslüman için dünya ve ahirette saadeti sağlayan unsurlardır.⁹

3. Tasavvuf tatbikî bir ilim olup “mürşit – mürit” ilişkisine dayanır. Bu yolda silsilesi Hz. Peygamber’e dayanan kâmil bir öğretmenin terbiyesi altına girmek şarttır.¹⁰ Tasavvufun eğitim kurumları mesabesindeki tarikatler, mânevî yükseliş talebinde olanlara nefislerini terbiye etmek, dış dünyanın etkilerinden kurtulup iç dünyalarına dönmek yoluyla içlerindeki hakikat bilgisine erişmeleri için yöntemler sunarlar. Burada mânevî bir rehber olan mürşit, murat eden/irade eden müritleri irşat (mânevî terbiye, uyandırma) ederek onların “insan” mertebesine çıkmalarına yardım eder.¹¹ Tasavvufî eğitim kalpten kalbe aksetme yoluyla gerçekleşirken, hâl ve duygular da transfer edilir. Bu ilim Hz. Peygamber’in mânevî otoritesinin devamlılığını hedeflediğinden, her kâmil mürşidin O’na dayanan bir silsilesi olması gereklidir ki, bunun anlamı mürşidin Hz. Peygamber’e uzanan bir üstatlar zincirinden geliyor olmasıdır.¹² Mürşit terbiyesinde gerçekleşen bu eğitim tasavvufta “seyr ü sülûk” olarak adlandırılır.
4. Kalp tasavvuf ilminde bilgi kaynağı olarak kabul edilir; bu nedenle tasavvuf akıl-üstü kalbî ve vicdânî bir ilim olup, kalpten kalbe aktarılan mânevî bilgilere dayanır.¹³ Kur’ân-ı Kerîm’de de bazı âyetlerde kalbe görme, akıl etme ve anlama vasıfları verilerek, kalbin idrak, ilim, mârifet ve düşünme aracı olduğu işaret edilmiştir.¹⁴
5. Tasavvuf, şehadet âleminin yanı sıra gayb âleminden de bahseder. Bu alana ait bilgilere ancak mürşidin irşadı yani mânevî terbiyesi, zevk, hâl, keşif ve ruhsal tecrübelerle ulaşılır. Sûfiler metafizik alanda geçerli bilgi kaynağını, seyr ü sülûk sırasında yaşanan keşf hâli olarak kabul ederler. Onlara göre bu süreçte kalpler bir ayna hâline gelmekte ve mânevî âlemde ilmin ana kaynaklarına ulaşabilmektedirler. Bu durum mürîdin bazı sırlara ve gayb bilgilerine vâkîf olması anlamına gelir.¹⁵

Tasavvufun konusunu teşkil eden “ihsan” kavramı âlimler tarafından Kur’ân ve sünnet çerçevesinde değerlendirilmiş ve “özellikle iyilikler konusunda farz olan asgarî ölçünün

⁹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 58.

¹⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 20.

¹¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 229-230.

¹² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 320.

¹³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 21.

¹⁴ Süleyman Uludağ, “Kalb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2001, XXIV: 230.

¹⁵ Reşat Öngören, “Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 5 (2002): 87.

ötesine geçip, isteyerek ve severek daha fazlasını yapmak” mânâsında kullanılmıştır. Ayrıca ihsan, “verilmesi gerekenden daha fazlasını vererek hakkı olandan daha azını almak” yorumuyla adaletten bir derece üstte görülmüştür.¹⁶ İhsan kavramının en kâmil mânâsı Hz. Peygamber’in *Cibrîl* hadisinde yaptığı tanımda ortaya çıkar: “[İhsan] Allah’ı görür gibi O’na ibadet etmektir. Çünkü insan O’nu görmese de O insanı görmektedir.”¹⁷ Bu tanımlama yönünden tasavvuf, insanı hayatın her alanında ve her anında Allah tarafından “gözetlenme” fikriyle bir oto-kontrole davet eder. Aynı zamanda ihsan kavramı Kur’ân’da âyetlerin bir kısmında “yaptığı işi güzel yapmak”, bir kısmında “başkalarına iyilik etmek”, çoğunda ise “mutlak iyilik” ya da “mutlak güzellik” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu yönden bakıldığında yine tasavvufun insanı dünya yaşantısında yaptığı her işi güzel yapmaya, insanlarla olan ilişkisinde de “iyilik üzere” olmaya sevk ettiği söylenebilir.¹⁸

3. Tasavvufun Sistemik Yapısı

Yukarıda ana hatlarıyla ele aldığımız tasavvufun bir “sistem” oluşunu sistemlerin ortak özellikleri üzerinden şöyle ilişkilendirebiliriz:

1. Amaçlılık: Her sistemin bir amacı ya da işlevi vardır:¹⁹ Tasavvufun amacı insanı, kötü özelliklerini tashih ederek iç dünyasını yapılandırma yoluyla güzel ahlâka diğer bir deyişle Peygamber ahlâkına ulaştırmak, böylece nihaî hedef olan mârifetullâha (Allah’ı bilmek) ermesini sağlamaktır.²⁰
2. Bütünsellik: Bir sistem, birbirine bağlı bileşenlerin oluşturduğu bir bütündür ve bu bütün, parçalarının tek tek sahip olmadığı özelliklere sahiptir.²¹ Tasavvuf ilmi amacına ulaşmak için pek çok araç ihtiva eder. İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) bu araçları *İhyâ*’da dört ana grupta ele alır: İbâdetler, âdetler, helâk eden unsurlar, kurtuluşa götüren unsurlar.²² Tasavvufun amaca götürmede görev gören en önemli bileşeni tarikat yapılarıdır. Tarikatlerin “seyr ü sülûk” metotları kendi iç bileşenleri

¹⁶ Necmeddin Şeker ve Ferize Yeksek, “Hadislerde İhsan Kavramı”, *Akademik-Us* 3, 1 (2019): 18.

¹⁷ Şeker ve Yeksek, “Hadislerde İhsan Kavramı”, 19.

¹⁸ Şeker ve Yeksek, “Hadislerde İhsan Kavramı”, 18.

¹⁹ L. von. Bertalanffy, *General System Theory: Foundations, Development, Applications*, (New York: George Braziller, 1968), 55.

²⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 20-22.

²¹ “Systems Theory,” *Encyclopedia.com*, Erişim Tarihi: 07.11.2025.

²² İmam Gazzâlî, *İhyâ Ulûmi’ d-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınvevi, ty.), I: 6.

olarak sistemin yapı taşlarını oluştururlar.²³ Tasavvufun varlık ve bilgi görüşü ise tüm metodolojiyi ve dolayısıyla sistemi şekillendirir.²⁴

3. Karşılıklı Bağımlılık: Her bileşenin işlevi, diğer bileşenlerle etkileşimiyle anlam kazanır.²⁵ Tasavvufî yaklaşımda hedefe yani mârifetullâha ulaşmanın yolu “seyr ü sülûk”tur. İnsanı Hakk’a ulaştıran tavır, amel, ibadet, fiil, hareket ve davranış tarzlarından oluşan bu metodun amacı, tâlibin nefsinin ve rabbini bilmesidir. On ikinci yüzyıla kadar dinî hayatla ilgili bütün fiilleri ifade eden sülûk terimi bu tarihten itibaren tarîkatlerin ortaya çıkmasıyla birlikte “Hakk’a ulaşma yolunda belli tasavvufî âdâb ve erkânın uygulanması” anlamını kazanmıştır. Bu âdâb ve erkân tasavvufun hedefine yönelik, birbirleriyle bağlantılı bileşenleridir.²⁶
4. Sınır ve Çevre Etkileşimi: Sistemler, kendilerini çevreden ayıran sınırlarla tanımlanır; ancak çevreyle etkileşim hâlinindedir.²⁷ Tasavvuf, kendi içinde sülûk metotları barındıran kapalı (hermetik) bir sistem olmakla birlikte hem Hz. Peygamber’e atfedilen îsâr (diğerkâmlık) kavramını hem de yaratılmış tüm mahlûkâta (doğa ve hayvanlar) hürmeti ön plana çıkarır.²⁸
5. Geri Bildirim Döngüsü: Bilgi akışı, sistemin sürekliliğini sağlar.²⁹ “Mârifetü’n-nefs” kavramı bireyin iç denetimi üzerine inşa edildiğinden “murâkabe” ve “muhâsebe” gibi uygulamalar kişiye kendiyle ilgili bir geri bildirim sağlayarak, gelişimin sürekliliğini hedefler.³⁰

4. Tasavvuf Anlayışının Meslekî Alanlarda Yansımaları: Ahîlik

Yukarıda ana hatlarını çizerek özetlemeye çalıştığımız tasavvuf anlayışının günlük hayattaki yansımaları, her alanda özde aynı kalarak alanın özelliklerine göre şekillenmiştir. Tasavvuf yolunda güzel ahlâk, sülûkün gayesi olup neticesi mârifettir.³¹ İslâm düşünürleri Müslüman kişinin ahlâkî özelliklerini “İman Ahlâkı” olarak tanımlamışlardır. Doğruluk, sabır,

²³ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2010, XXXVIII: 127-128.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, *Tasavvufa Giriş*, 25-63.

²⁵ J. Chao, *Using Structure-Behavior Coalescence Method for Systems Definition 2.0*. (arXiv preprint arXiv:2110.08998, 2021), 2.

²⁶ Uludağ, “Sülûk”, 127-128.

²⁷ Bertalanffy, *General System Theory*, 55.

²⁸ Mustafa Çağrıncı, “İsâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2000, XXII: 490-491; Hacı Sağlık ve Rıdvan Yılmaz, “İslâmî Bir Çevre Etiğinin İnşasında Tasavvuf”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 6, 11: (2022), 65.

²⁹ F. Heylighen & C. Joslyn, “What is a System?”, *Proceedings of the 14th International Conference on Systems Science*, (2001): 3.

³⁰ Süleyman Uludağ, “Mârifet-i Nefs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2003, XXVIII: 56-57; Süleyman Uludağ, “Murakabe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2020, XXXI: 204.

³¹ Mehmet S. Aydın, “Ahlâk- İslâm Felsefesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1989, II: 10-14.

güvenilirlik, adalet, hayır, vefakârlık, ihlâs, sebat, özveri, merhamet, şefkat, iffet, temizlik, cömertlik, hikmet, ağırbaşlılık, açıklık, tevazu vb. vasıflar bu ahlâkın temelleridir. Müslümanın bu ahlâkî vasıflara sahip olma gayretinin altında yatan asıl hedef Allah rızasıdır.³² Kur'ân'da ve hadislerde rıza mertebesine ermenin en büyük mutluluk olduğu ifade edilmiş, müminler Allah'ın rızasını kazanmaya teşvik edilmiştir. *Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular*³³ mealindeki âyete binaen Allah ile kul arasındaki rızâ halinin karşılıklı olduğu kabul edilmiştir. Kulun bu hale ulaşması Kur'ân'da “cennete girme” haliyle eşleştirilmiştir. Sûfîler ise Allah'ın kuldan razı olmasının önce kulun Allah'tan razı olmasına bağlı olduğunu düşünürler. Onlara göre rızâ hali zühd, riyâzet ve mücâhededen daha üstündür. Çünkü halinden razı olan bir kul Allah'ın iradesine teslim olmuştur. İnsan olması hasebiyle acıyı hissetmesine rağmen Hak'tan gelen hiçbir musibete itiraz etmez, şikâyette bulunmaz. Bu hâl kulun Allah'ta fenâ bulmasıyla mümkün olur. Bu da kulun kendi benliği, sıfatları ve fiillerinden kurtulması ve Hakk'ın onda tecelli etmesinin sonucudur. Razı olan kul, Hakk'ı tek fâil olarak görür ve celâlin de cemâlin de O'ndan olduğunu bilir.³⁴ Hz. Peygamber'in, Mü'minûn Sûresi'nin ilk on ayetinin nâzil olmasının ardından *Allah'ım! Bizden razı ol ve bizi senden razı olma derecesine yükselt!*³⁵ şeklinde dua ettiği rivâyet edilmiştir.³⁶

Allah'ın rızâsını hedefleyen güzel ahlâk vasıfları “fütüvvet” kavramında da bulunmaktadır. Fütüvvet; gençlik, kahramanlık, cesaret ve cömertlik anlamlarını taşımakla birlikte fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, hoşgörü ve nefesine söz geçirme gibi özellikler her fütüvvet ehlinde olması gereken özelliklerdir. Sekizinci yüzyıldan sonra tasavvufî bir ıstılah kimliği kazanan fütüvvet terimi güzel ahlâk, terbiye ve nezaket ile aynı anlamları karşılamaya başlamıştır. “Fütüvvet-nâme” edebiyatta ahlâkî eserler çatısı altında bir literatür türü olup, fütüvvet ve ahî teşkilatlarının meslekî yönetmeliği niteliğindeki eserlere verilen genel bir isimdir.³⁷

³² Muhammed Gazzalî, *Müslümanın Ahlakı*, e-kitap, (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2018), 11. <https://play.google.com/books/reader?id=nnzZDwAAQBAJ&pg=GBS.PA10>.

³³ Fecri 89/28

³⁴ Süleyman Uludağ, “Rızâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2008, XXXV: 56-57.

³⁵ Müsned, I, 34; Tirmizî, “Tefsîr”, 23/1.

³⁶ Halil İbrahim Bulut, “Rızâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2008, XXXV: 55-56.

³⁷ Emine Yeniterzi, “XV. Yüzyılda Kaleme Alınmış Manzum Bir Fütüvvet-Nâmede Fütüvvet Kavramları”, *Ebü'l-Hasan Harakâni Sempozyumu ve Tasavvuf Araştırmaları Tez Atölyesi Bildiri Kitabı*, (27-28 Nisan 2019), (İstanbul, 2022), 92; Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1996, XIII: 261- 263.

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh (1180-1225), fütüvvet birliklerinden siyasî ve sosyal yönden güç kaybeden devletin otoritesini yeniden kurma ve toplumsal huzurun sağlanmasında faydalanmış, bu teşekkülleri siyasî otoriteye bağlamıştır.³⁸ Bunu yaparken de sufi şeyh Şehâbeddîn Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Risâletü'l-Fütüvve*'sini bu birliklerin nizamnâmesi olarak tanzim ettirmiştir. Fütüvveti sufiliğin bir kolu olarak gören Sühreverdî yazdığı fütüvvet-nâme ile fütüvveti sufilik yoluyla hilâfete bağlamıştır.³⁹

Fütüvvet anlayışının Ahîlik olarak görülmeye başlaması on ikinci yüzyılın ikinci yarısında Anadolu, Suriye ve Mısır'da olmuştur. Daha önceleri Horasan, İran, Irak ve Şam gibi bölgelerde fütüvvet anlayışını görmek mümkündür.⁴⁰ I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) zamanında Halife Nâsır'ın Şeyh Sühreverdî'yi Anadolu'ya göndermesi, Anadolu'da ahî teşkilâtının kurulmasında etkin bir rol oynar. Ahîlik, Gedik (lonca) haline geldiği 1727 yılına kadar sanat, ekonomi ve sosyal alanlarda Anadolu toplum hayatına şekil vermiştir.⁴¹

Ahlâk anlayışının en etkin olduğu alanlardan biri ticaret ve dolayısıyla mesleklerdir. Ahîlik müessesesi bu alanda çok önemli bir rol oynamış hem toplumsal hayat hem de ticaret alanlarında tasavvuf düşüncesini yaşanır kılmıştır. Kökleri fütüvvete dayanan Ahîlik “fütüvvet hükümleri şeriattan seçilmiştir; yolu da hakikate dâhildir” anlayışının devamı niteliğindedir. Bu bakış açısıyla iş hayatı adeta ibadet vecdi içinde yaşanmış, müşrik ve kâfirler ile o günün şartlarında küçük görülen işler ya da mahlûkata eza verdiği düşünülenler bu halkanın dışında bırakılmış, geri kalan sanat dallarından her biri ya bir peygamberin ya da velinin mânevî otoritesine tevdi edilmiş, böylece işler ihsan kavramı merkeze alınarak gerçekleştirilmiştir.⁴²

Hedefi bencil olmayan, başkalarını düşünen, paylaşan, kendisiyle/toplumuyla barışık, erdemli, olgun, iyi ahlâklı, faydalı insan yetiştirmek olan Ahî ahlâkının temel esasları kısaca; doğru sözlü olmak, emanete hıyanet etmemek, cömert olmak, gözünü kötü şeylerden sakınmak, kötüler ile ikiyüzlü ve yiyicilerden uzak durmak, öfkelenmemek şeklinde özetlenebilir. Ahî, doğruluktan ayrılmaz, nefesine yenik düşmez, çalışkandır, yaptığı her işte

³⁸ Ziya Kazıcı, “Ahîlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1988, I: 540-542.

³⁹ Dilaver Selvi, “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016): 17-18.

⁴⁰ Selvi, “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”, 25-26.

⁴¹ Kazıcı, “Ahîlik”, 540-542.

⁴² Selvi, “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”, 26-27.

en güzeli hedefler, helal-haram sınırlarına riayet eder, eline-beline-diline sahip olur, diğerkâm ve paylaşımcıdır, insanlara hizmeti Hakk’a hizmet sayarak her zaman hizmettedir, îsâr ve empati sahibi olup erdemlidir.⁴³

Yazılma sebebinin Tarsus halkının Ahîlik yolunun tarifini, âdâbını öğretmesini istemeleri olduğu belirtilen, on beşinci yüzyıla ait müellifi belirsiz bir fütüvvet-nâmede ahînin özelliklerinden şöyle bahsedilir: Ahî, malını Hak yolunda harcayan, Allah’ın emrinden çıkmayan, peygamberlerin âdetlerini uygulayan kimsedir. Herkese eşit nazarla bakar; sükûnet ve huzur içinde, hoşgörülü ve yumuşak huylu olması bakımından Allah’ın Halîm isminin tecellisidir. Ahî cahil olmayıp, fütüvvet ilmine vâkıftır; Ahîliğin gereklerini bilir, her gece veya cuma geceleri fütüvvet-nâme okur. Bildiklerini herkese öğrettiği gibi bilmediklerini de bilenlere sorar. Bir konuda iddialaşmaz, kavga etmez, kimsenin bilgisini sorgulamaz ve cahillikle itham etmez, hor görmez. Ahî hizmet ehlidir. Cenab-ı Hakk’ın cömertlik, affedicilik ve ayıpları örtücülük sıfatlarını giyinmeye çalışır.⁴⁴

Ahîlikte eğitimin hem dinî ve ahlâkî hem de toplumsal, edebî ve ilmî yönleri vardır. Bu sayede ahî, dünyevî ve uhrevî hayata bütüncül bir şekilde hazırlanır. Bu sistem beşikten mezara öğrenmeyi bir süreç olarak görür. Eğitimin mekânı zaviyeler ve iş yerleridir. Dinî ve ahlâkî konular zaviyelerde verilirken, meslekî eğitimler işbaşı eğitim olarak dükkân, çarşı ve bedestenlerde verilir. Zaviyeler aynı zamanda halkın da katılabildiği toplum eğitimini üstlenen sivil kuruluşlar olarak hizmet vermekteydi. Buralarda her türlü eğitimi veren kişiler “emir” olarak adlandırılır, emirlerin yanı sıra kentin müderris, kadı ve konusunda yetkili kişileri de eğitime dâhil olurlardı. Ahîlik eğitimlerinin en önemli özelliklerinden biri de bireyin günlük yaşantısında davranış ve tutumlarını yönlendireceği ahlâkî değerlerin verildiği günümüz anlayışındaki “değerler eğitimi”ydi.⁴⁵

Meslek; “bir kimsenin geçimini sağlamak için seçtiği sürekli iş veya iş dalı” olarak tanımlanmasının yanı sıra kökü Arapçada “sülûk” kelimesinden gelmekte olup “yola veya bir yere girmek” anlamını taşır.⁴⁶ Ahîlik sistemi yukarıda bahsedilen eğitim tarzıyla bu kelimenin anlamca açılmış hali gibidir. Kökenlerini aldığı tasavvufun bir tarifinin de “sülûk

⁴³ Saffet Sancaklı, “Ahîlik Ahlâkının Oluşunda Hadislerin Etkisi”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 1 (2010): 8-10, 15-21.

⁴⁴ Yeniterzi, “XV. Yüzyılda Kaleme Alınmış Manzum Bir Fütüvvet-Nâmede Fütüvvet Kavramları”, 100-101.

⁴⁵ Deniz Balcı, “Bir Kurum ve Eğitim Örneği Olarak Ahîlik Teşkilâtında Eğitim”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XLVI, 1 (2019): 373-376.

⁴⁶ Kubbealtı Lugatı, <https://lugatim.com/s/meslek>, Erişim tarihi: 16.11.2025.

ilmi” olduğu düşünülürse Ahîliğin, tasavvufun dünyevî alandaki insanın en temel ihtiyacı olan geçim konusunda bulunmuş en ideal çözüm olduğu sonucuna varılabilir. Bu açıdan bakıldığında Ahîlik sisteminde her meslek sahibi bir sülûk ehlidir.⁴⁷ Bu nedenle ahîlik hem dünyevî hem de uhrevî alanda bir eğitim kurumudur. Oldukça sistemli, düzenli bir yönetim ve idare anlayışına sahip bu kurumun hiyerarşik yapısı şu şekilde özetlenmektedir: Ahî Baba (Kethüdâ), Yiğitbaşı, Usta Başı, Hakem Heyeti, Yolatası, Usta, Kalfa, Çırak ve Yamak.⁴⁸ Bu hiyerarşik yapı, meslek eğitimine “yamak” olarak başlayan talibin sülûk süreci aracılığıyla hem ustalık düzeyine yükselerek bir meslek sahibi olmasına hem de mânevî açıdan tekâmülünü sürdürmesine imkân tanımıştır. Bu sayede her iki eğitim alanı dengelenerek, bireyin otokontrol yetisinin geliştirilmesine katkıda bulunulduğu söylenebilir.

5. Kalite Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Kalite kavramının literatürdeki ele alınışları incelendiğinde konunun bir değil birkaç yönüyle değerlendirildiği görülür. Bunlar ürünün kalitesini; “Müşteri Değeri”, “Anlaşmalı Üretim/Teslimat”, “Ekosistem Entegrasyonu” ve “Toplum Değeri” olarak ele alan yaklaşımlardır. Son dönemde bu veçhelere “Sürdürülebilirlik” de entegre edilmeye çalışılmaktadır.⁴⁹

Kalitenin tanımı da bu farklı yönler üzerinden değişiklik gösterir. Kalite yaklaşımlarının tarihsel gelişimine bakıldığında ilk tanımlamaların 1930’ların başında “üretimde değişkenliği/sapmaları en aza indirme” yani mümkün mertebede birbiriyle aynı/standart ürünler üretebilme fikri üzerinden yapıldığı görülür. Sonrasında 1950’lerde “kullanıma uygunluk”, 1960’larda “tanımlanmış özelliklere/spesifikasyonlara uygunluk”, 1970’lerde “kalite kaybının maliyeti”, 1980’lerde “müşteri odağı”, 2000’lerde ise “servis ve servis mantığı” konuları kalite yönetimini şekillendiren unsurlar olmuştur. Görüldüğü üzere üretim bakış açısı ile başlayan kalite anlayışı, zaman içinde müşteri odaklılığa dönüşmüş, müşterinin eğilimleri ve beklentileri ön plana çıkmıştır. Buna satış sonrası hizmet de dâhil edilerek müşteri memnuniyeti kalitenin ana hedefi haline gelmiştir. Ancak son yılların ekolojik koşulları “sürdürülebilirlik” kavramını ortaya çıkarınca doğal olarak bu konu kalitenin de göz önüne alması gereken bir alan haline gelmiştir.⁵⁰

⁴⁷ Uludağ, “Sülûk”, 127-128.

⁴⁸ Balcı, “Bir Kurum ve Eğitim Örneği Olarak Ahîlik Teşkilâtında Eğitim”, 371.

⁴⁹ Jason Martin, Mattias Elg and Ida Gremy, “The Many Meanings of Quality: Towards a Definition in Support of Sustainable Operations”, *Total Quality Management and Business Excellence*, 3 (2025): 194.

⁵⁰ Balcı, “Bir Kurum ve Eğitim Örneği Olarak Ahîlik Teşkilâtında Eğitim”, 187.

Özetleyecek olursak günümüzde en genel anlamıyla kalite, müşteri odaklı bakış açısına sahiptir; aynı zamanda “müşteri ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak, hatta aşmak” kaliteyi tanımlar. Müşteri beklentisinin karşılanma oranı ise kalitenin düzeyini belirler. Kalite mertebelidir. Yani iyi ya da kötü kalite yoktur, düşük veya yüksek kalite vardır. Bu da tanımlanmış kalite kriterlerinin ürün tarafından karşılanma oranıyla bağlantılıdır.

Kalite anlayışının ulaştığı en üst nokta *Toplam Kalite Yönetimi* (TKY) kavramı olarak kabul edilebilir. TKY bir kalite sistemi olup bu sistemde “kalite” müşterinin ihtiyaçlarına göre belirlenir ve ürün kalitesi bu doğrultuda tasarlanır. Burada kalite kavramı işlemi kapsayan oluşumun (bu bir şirket veya kuruluş olabilir) kültürü olarak tüm aşamalarda boy gösterir. Böylece oluşumun bütün aşamalarının aslında içten içe birbirleriyle bağlantıda olduğunu ortaya koyar. TKY’de “kalitenin teminat altında olması oluşumdaki herkesin işi”dir.⁵¹

“Kalite olgusu” araştırıldığında köklerinin çok eski tarihlere dayandığı görülür. Kalitenin tarihçesini inceleyenler aslında bir hukuk metni olan *Hammurabi Kanunlarının*, kalite anlayışını içeren ilk yazılı metin olduğunu söylemektedirler.⁵² Bu düşüncelerini de metinde yer alan “229” numaralı kanunun, bir binanın yapımında insan can ve mal güvenliği açısından gerekli koşulların sağlanmasına yönelik yaptırımlar içermesine dayandırırılar.⁵³ Bu metin M.Ö. 1755-1750 yılları arasında Bâbil Kralı Hammurabi tarafından hazırlanmış olup, insanlık tarihinin iç hukuku ilgilendiren en derli toplu ve sistematik metni olarak kabul edilir.⁵⁴ Kanunlar incelendiğinde ana konunun toplumun düzenini sağlamaya yönelik ahlâkî yaptırımlardan oluştuğu söylenebilir.⁵⁵ Metnin yazılı olduğu ve günümüzde Paris’teki Louvre Müzesinde sergilenmekte olan dikili taşın üzerinde dönemin adaleti temsil eden tanrısı Samas’ın Hammurabi’ye yetki verdiğini gösteren bir resim bulunmaktadır. Bu resim “Samas’ın Hammurabi’ye adalet ve yönetmenin ölçüsünü verdiği ve kanunların ilâhî bir yönünün bulunduğu” şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁶

⁵¹ John M. Kelly, *Total Quality Mangement A How- To Program For The High- Performance Business*, (New Jersey: Alexander Hamilton Institute, 1994), 2-3.

⁵² Deniz Taşçı vd, *Kalite Yönetim Sistemleri*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay. 2019), 6, <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/gokhan.salman/134722/TKY202U-13V2S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>.

⁵³ Taşçı vd., *Kalite Yönetim Sistemleri*, 28.

⁵⁴ Hakan Keleş, “Bâbil Hukuk Kuralları ve Yahudilik”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 16 (2021): 806.

⁵⁵ Tahsin Saygılı, “Bâbil Hukuku ve Hammurabi Kanunları”, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 2, 2 (2015): 4-21.

⁵⁶ Keleş, “Bâbil Hukuk Kuralları ve Yahudilik”, 806- 807.

6. Kalite ve Ahîlik Bağlantısı

Modern kalite anlayışının ulaştığı en üst düzey olan Toplam Kalite Yönetimi (TKY), işletmelerin uzun vadeli etkinliklerini ve müşteri memnuniyetini güvence altına almayı amaçlayan sistematik bir yaklaşımdır. Benzer şekilde, Ahîlik teşkilâtı da tarihsel olarak kaliteli mal ve hizmet üretimini hem bireysel hem de toplumsal açıdan güvence altına almayı hedeflemiştir. Her iki sistemde de belirli standartlar geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Günümüzde bu standartlar ISO 9000 serisi, Gıda Güvenliği Standartları (BRC, IFS, HACCP), Çevre Yönetim Standartları (ISO 14000) ve Sosyal Sorumluluk Standardı (SA8000) gibi uluslararası normlarla ifade edilir. Öte yandan günümüzden asırlar önce, kaliteli mal ve hizmet üretme konusunda Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılda yürürlüğe konulan Bursa, Edirne ve İstanbul ihtisap kanunnameleri, dünyanın ilk tüketici haklarını koruyan kanun, ilk gıda nizam-nâmesi ve ilk standartlar kanunu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷ Özellikle *Kânûnnâme-i İhtisâb-ı Bursa*, tarihte tüketici haklarına yönelik yapılan ilk kanun olarak kabul görmüş, Osmanlı Devleti'nde Ahîlik müessesesinin belirlediği ve ticari hayatta uyguladığı standartların 1502 yılında Sultan II. Bayezid (1481-1512) tarafından bir ferman olarak yayınlanmış halidir. Bu kanunname, günümüzdeki anlamıyla dünyanın ilk standardı olma özelliğine sahiptir.⁵⁸ Kanunnamenin ana eksenini oluşturan Ahîlik müessesesinin tüketiciyi korumaya yönelik tavrı, bugünkü müşteri memnuniyeti odaklı kalite sistemlerinin ilk tohumları olarak kabul edilebilir.⁵⁹

Kalite Güvence Sistemleri ve Ahî teşkilatlarının bazı prensip ve uygulamaları ile bunların kalite sistemleri açısından irdelenmeleri şöyle özetlenebilir:

- Ahîlik teşkilatları yalnızca esnaf, sanatkâr ve meslek sahibi kişilerden oluşur. Her esnaf kolunun kendine özgü gelenekleri olmakla birlikte her mesleğin bir pîri vardır. Dolayısıyla her kol kendine mahsus bir tarz ve prensiplere sahiptir.⁶⁰ Kalite yönünden bu durum her işin tanımlanmış ilkeler dâhilinde yapılmasına işarettir.

⁵⁷ Muhammet Yörübulut, "Toplam Kalite Yönetimi ile Ahilik Anlayışlarının Karşılaştırılması", (Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, SBE Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD YLT, Bandırma, 2020), 114-115.

⁵⁸ Recep Özdemir, "Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: 'Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa'", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2017): 1-16.

⁵⁹ Kazıcı, "Ahîlik", 540-542.

⁶⁰ Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2012): 81-115.

- Teşkilata mensup esnaf ve sanatkârlara, belli bir hiyerarşi dâhilinde meslekî eğitim verilir. Bu hiyerarşi usta, kalfa, çırak ve yamak şeklinde yukarıdan aşağıya doğru şekillenir. Meslekî eğitimin yanı sıra talebelere akşamları Ahîlerin kendilerine mahsus toplanma yerlerinde ahlâkî eğitimler de verilmeye devam eder.⁶¹ Bu eğitimler kalite sistemleri dâhilinde verilen iç ve dış eğitimlere karşılık gelmektedir.
- Aynı meslek dalına mensup esnaf grubunun aynı çarşıda bulunması, esnafın birbirini kontrol etmesini sağlar. Meslekî kurallara ve ürün standartlarına uyulmaması durumunda yaptırım sağlayan cezalar uygulanır.⁶² Bu da kalitenin belli bir standartta korunması anlamına gelir ki, kalite sistemlerinde standartlar ve spesifikasyonlar ile iç denetimlere karşılık gelir.
- Bugün kısaca “Müşteri velinimetimizdir” diye ifade edilen yaklaşım Ahî kültürünün vazgeçilmez unsuruydu. Bu da günümüz kalite sistemlerinin “müşteri memnuniyeti” anlayışıyla örtüşmektedir.
- Üretilen ürünlerin üzerine kazınan işaretler üreten kişiyi sembolize ederdi ki kalite sistemindeki karşılığı ürün izlenebilirliğinin ana etiketi olarak kabul edilebilir.⁶³
- Meslek dalının ürettiği ürüne dair belirlenmiş reçete, en boy gibi ölçüler, kumaşta tel sayısı ve büküm gibi teknik özellikler ile üründe tağşişi önlemeye yönelik yaptırımlar kalite sistemi açısından ürün tanımı ve standardizasyona işaret eder.⁶⁴

Toplam kalite yönetimi ile karşılaştırıldığında Ahîlik teşkilatının pek çok alanda benzerlikler gösterdiği görülmüştür. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- İş ahlâkı ve disiplin yönünden her iki sistemin de bunlara önem verdiği görülür.
- Rekabet kavramı TKY içinde kalite sayesinde korunabilen bir durum iken, Ahîlikte rekabet, iyilikte yarışmak dışında yasaklanmış; yüksek kâr-düşük maliyet anlayışı yerine kâmil birey ve kâmil bir toplum algısı ortaya çıkmıştır.
- Yönetim anlayışı TKY’de yukarıdan aşağıya bir hiyerarşi içinde aynı hedefe odaklı olarak kendini gösterir. Bu hiyerarşide her seviye kendinden sorumludur. Ancak Ahîlik sisteminde bir hiyerarşi bulunmasına rağmen her seviye birbirlerinden sorumlu ve karşılıklı hürmet halindedir. Seviyeler arası geçiş ise

⁶¹ Bayram, “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurlar”, 86.

⁶² Özdemir, “Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun”, 2.

⁶³ Özdemir, “Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun”, 3.

⁶⁴ Özdemir, “Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun”, 6.

liyakat ve kemâlât ile mümkündür. Ahîlikte yönetimin en temel unsuru karşılıklı güvendir.

- Liderlik kavramı her iki sistemde de önem arz eder. Ancak Ahîlikteki liderlik tipi meslekî olduğu kadar mânevî bir yönü de barındırır.
- Denetim konusu her iki sistemde de hedefe ulaşmak için büyük önem arz eder. TKY’de denetim kişiyi önemsemeyip kurallar yoluyla ilerlerken, Ahîlikte öz denetim öne çıkar. Bunu sağlamak için üst denetim oluşturulur ve bu sayede hedefe ulaşılır.
- Eğitim anlayışlarına bakıldığında iki sistemin de eğitime büyük bir ciddiyetle yaklaştığı ve önem verdiği görülür. Aralarındaki tek fark Ahîlik eğitimlerinin meslekî alanla sınırlı olmayıp kişinin tekâmülünü de kapsamasıdır.
- Örgüt kültürü TKY’de ve Ahîlikte önemli bir yer tutar. TKY için örgüt kültürü işletme bazlı iken Ahîlikte bu kültür meslekle veya lonca ile sınırlı kalmayıp tüm insan ilişkilerine yansıtılmayı hedefleyen bir çerçevede yaşatılır.
- Kalite kontrol ve standardizasyon yönünden bakıldığında Ahîliğin prensiplerinin TKY için tohum niteliğinde olduğu görülür. Her iki sistem de “sıfır hata”yı hedefler.
- Sosyal Sorumluluk alanında TKY uygulamalarının asıl amacı şirketin imajı ve kârlılığı iken, Ahîlikteki anlayış toplumun yararındır.
- Tüketicinin korunması ve müşteri memnuniyeti konuları her iki sistemde de benzer işleyişler arz eder. Modern kalite sistemleri esas olarak kurumsal etkinlik, müşteri beklentisi ve süreç güvenilirliği odaklıyken, Ahîlik aynı alanları aşkın bir ahlâkî gaye ile bütünleştirir.⁶⁵

Özetle, Ahîlik için bahsedilen ilkeler modern kalite sistemlerinde iç denetim, süreç kontrolü ve standardizasyon uygulamaları ile analogik bir benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda TKY ile Ahîlik arasındaki karşılaştırmada bazı kavramsal paralellikler ortaya çıkmaktadır: Her iki sistem de iş ahlâkı ve disiplin, denetim ve eğitim konularına önem verir; liderlik her iki sistemde de kritik bir rol oynar. Bununla birlikte farklılıklar da mevcuttur: TKY süreç odaklı ve kurumsal hedeflerle şekillenirken, Ahîlik anlayışı toplumsal yarar ve bireysel kemâlât ile bütünleşmiştir; TKY’de denetim kurallara dayanırken, Ahîlikte özdenetim ve karşılıklı güven ön plandadır. Benzer şekilde, Ahîlikte rekabet, “iyilikte yarışmak” ve

⁶⁵ Yörübulut, *Toplam Kalite Yönetimi ile Ahilik Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 68-108.

toplumsal sorumluluk bağlamında sınırlandırılmıştır; TKY’de rekabet kalite ve süreç odaklıdır.

TKY ve Ahîlik kurumlarının aralarındaki en güçlü ortak paydanın ahlâk olduğu ileri sürülebilir. Ahîlik, temel ilkelerini Kur’ân ve Hz. Peygamber’in sünnetine dayandıran, İslâmî-tasavvufî düşünüş ve yaşayış çerçevesine bağlı bir kurumsal yapıdır.⁶⁶ Bu bağlamda Ahîlikte ahlâk, mesleki uygulamaların ve toplumsal ilişkilerin belirleyici bir unsuru olarak öne çıkmaktadır; ahlâkî değerleri zayıf olan kişiler meslekte yükselmeleri veya kurumsal sorumlulukları tam anlamıyla yerine getirmeleri açısından sınırlı bir konumda kalmışlardır. Bu yönüyle Ahîlik, yüksek ahlâka sahip kişilerin bir araya geldiği ve mesleki-pratik standartların ahlâkî ilkelerle bütünleştirildiği bir kurum olarak değerlendirilebilir.⁶⁷ Ahîlik ahlâkının birinci derecede İslâmî kaynaklı olduğu ve Hz. Peygamber’in hadisleri ile yaşayış biçiminden ilham aldığı düşünülüğünde, söz konusu ahlâkî çerçevenin kalite güvencesi mantığıyla analogik ve işlevsel bir paralellik oluşturabileceği ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, Ahîliğe kaynaklık eden tasavvufî ahlâkın uygulanması, mesleki davranış ve üretim standartlarının sağlanmasında modern kalite sistemlerinde olduğu gibi bir işlev görebilir.

7. Tasavvufta Kuşatıcı Ahlak Anlayışı (İhsan Kavramı) ve Toplam Ahlâk Yönetimi

Önemli İslâm filozoflarından biri olan Fârâbî (ö. 339/950), insanın kemâle ermesinin ön koşulunu erdemli bir toplum hayatına bağlar. *Medinetü'l-Fâzıla* adlı eserinde erdemli devleti, “ahlâkî erdemleri ilke edinmiş, iş bölümü ve sosyal dayanışmanın en mükemmel düzeyde gerçekleştiği, hukukun ve sosyal adaletin tam olarak uygulandığı, başkanların bilge olduğu bir devlet” olarak tanımlar.⁶⁸

“Toplam Ahlâk Felsefesi”ne göre erdemli bir toplum, bireyden başlayarak aile, siyasal ve ekonomik sistem, kamusal, özel ve gönüllü kurumlar dâhil olmak üzere tüm organizasyonlar, tüm meslekler ile tüm kurumların ahlâkî ilke ve standartlara uygun davrandıkları bir yapılanma ile mümkündür. Dolayısıyla, erdemli topluma ulaşmanın yolu toplum ahlâkı, sistem ahlâkı, meslek ahlâkı, organizasyon ahlâkı ile ödev ve sorumluluk ahlâkının tesis edilmesinden geçmektedir. Bu da kısaca “Toplam Ahlâk” olarak tanımlanabilir.⁶⁹

⁶⁶ Kazıcı, “Ahîlik”, 540-542.

⁶⁷ Sancaklı, “Ahîlik Ahlâkının Oluşunda Hadislerin Etkisi”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 1 (2010): 1.

⁶⁸ Mahmut Kaya, “el-Medînetü'l-Fâzıla”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2003, XXVIII: 318-320.

⁶⁹ Coşkun Can Aktan, “Toplam Ahlâk Felsefesi ve Toplam Ahlâk Yönetimi”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 3, 2 (2011): 66-67.

Birey, aile, meslek, iş, siyaset, çevre vb. alanlarda ahlâkın tesisi en etkin biçimde toplumda tasavvufî görüşün hakimiyeti ile sağlanabilir. Çünkü yukarıda anlatıldığı üzere tasavvuf “ihsan” kavramıyla bağlantılıdır ve tasavvufî terbiye gören bir birey yaşamın her alanında ahlâklı davranmak üzere eğitilir. Toplam ahlâk yönetiminin vücut bulmuş hâli, tasavvuf anlayışının hayata geçirilmiş şeklidir.

Mânevî terbiyeden geçerek iyilik ve doğruluk ehli olmuş, istenmeyen huylarından kurtulmuş ve ihsan mertebesine ulaşmış bir sûfî, kâmil insan olarak tanımlanır. Bunun sonucu olarak sûfilerin öncelik verdikleri niteliklerden biri de yaptıkları işleri en güzel biçimde yerine getirme hedefleridir. Çünkü ihsan, Allah’ı görüyormuşçasına ibadet etmek ve bütün fiilleri bu bilinçle icra etmektir ve bu bağlamda ilahî ahlâk ile ahlâklanmaktır. Mârifetullâh, kişinin yaptığı işin hakkını vermesini, sanatını güzel ve sağlam şekilde icra etmesini gerektirirken, takvâ ise bütün davranışlarını Allah’ın rızasına uygun şekilde yapmasına vesile olur. Kâmil insanın eksik, kusurlu veya özensiz işe yönelmemesi bu anlayışın bir yansımasıdır. Sûfiler, *Sözü dinleyip en güzeline uyanlar*⁷⁰ âyetinde övülen zümreye dâhil olmayı amaçlamış; bu doğrultuda inançta, ibadette, amelde, düşüncede, sevgide ve işte en güzeli hedeflemişlerdir.⁷¹

8. Tasavvufta “Alan – Satan” Bağlamında Allah – Kul İlişkisi ve Müşteri Memnuniyeti
Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın “satın alması”ndan ve “borç alması”ndan bahsedilmektedir. Tevbe Sûresi’nde Allah’ın “cennet karşılığında müminlerin canlarını ve mallarını” satın aldığı belirtilmiştir.⁷² Faslı bir âlim, müfessir ve Şâzelî-Derkâvî şeyhi olan İbn Acîbe (ö. 1224/1809) bu âyetin işârî yorumunda, satılan şeyin insanın nefsi olduğunu, Allah’ın ise nefse karşılık o kimseye dünyada mârifet cennetini, âhirette ise nimetler cennetini verdiğini söyler.⁷³

Benzer şekilde Bakara Sûresi’nde “Allah’a borç verenler”den söz edilir: *Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızık) Allah daraltır ve genişletir. Ancak ona döndürüleceksiniz*⁷⁴

⁷⁰ Zümer 39/18

⁷¹ Selvi, “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”, 5.

⁷² Tevbe 9/111

⁷³ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd*, çev. Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand, 2011), IV: 85.

⁷⁴ Bakara 2/ 245

İbn Acîbe bu borç vermeyi “iki dünyanın sevgisinden gönül bağına kesmek, himmetini her iki âlemden de çekip Allah’a yöneltmek” olarak yorumlar. Allah da aldığı borç yani bu davranış karşısında o kimseyi bütün varlığa sahip kılarak amelinin karşılığını kat kat fazlasıyla verir.⁷⁵

İşârî yorumlar tasavvufî temele dayandığından yukarıda anlatılan müşteri – satıcı ilişkisini Allah ile tasavvufî yoldaki insan arasında değerlendirebiliriz. Yukarıdaki yorumlara göre insan, nefsinin verebildiği ölçüde Allah’ı memnun eder. Bunu da kalite kavramının tanımındaki “müşteri memnuniyeti” ile bağdaştırdığımızda, tasavvuf yoluyla nefsinin terbiye eden kimsenin bu terbiye nispetinde bir değer kazandığını görürüz. İşte bu değerlenme hali, kalite terminolojisinde “kalite düzeyi”, tasavvufta ise “tekâmül seviyesi/ nefis mertebeleri” olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle insanın tekâmül seviyesi, Allah indinde onun yükseltebildiği kalitesini temsil eder. Tekâmül seviyesi kişinin sahip olduğu esmâyı Allah katındaki mânâsına nispetle açığa çıkarmasıdır. Bunu İbn Arabî’nin (ö. 638/1240) “Varlık Mertebeleri” görüşünde bulmak mümkündür. İbn Arabî’ye göre insan yaratılışın başlangıcında Vahdaniyet Mertebesi’nde iken nefsanîyet izi taşımaz. Dolayısıyla kendindeki esmâ Allah katındaki saf mânâsındadır. Ancak yaratılışın mertebeleri ile nefsanîyet sahibi olur ve taşıdığı isim nefsi tarafından perdelenir. Dünya hayatı boyunca her insan kendindeki bu ismi nefsinin perdelerinden arındırarak tekâmül etmek ve yeniden en saf (hakiki) haline dönüştürmekle vazifelidir. Tekâmül yolculuğu olarak adlandırılan bu seyir, hakikati (Vücûd) bulma ve olma halidir. Mevcutta ne kadar zühd sahibi olunursa yani nefsin istek ve arzularından uzaklaşırsa o kadar vücûd (olma hali) elde edilir.⁷⁶ Buradan hareketle, insanın olgunluk durumu ve kalitenin benzer şekilde mertebeli bir yapıya sahip olduğunu ileri sürebiliriz.

9. Sonuç

Bu çalışmada kalite ve tasavvuf kavramlarının tarihsel ve kavramsal gelişimleri incelenmiş; her iki alanın özellikle ahlâk, sorumluluk ve güven üretimi gibi temalar etrafında belirli ölçülerde kesiştiği görülmüştür. Modern kalite sistemleri belirlenmiş standartların sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan kurumsal mekanizmalar geliştirmekte; tasavvufî ahlâk anlayışı ise bireyin iç denetimini güçlendirmeyi ve davranışlarını belirli ahlâkî ilkeler doğrultusunda şekillendirmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında her iki yaklaşımın

⁷⁵ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd*, I: 652.

⁷⁶ Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, (İstanbul: Süfi, 2017), 228-232.

da farklı bağlamlarda işleyen ancak belirli ölçülerde benzer işlevler üstlenen düzenleyici çerçeveler sunduğu söylenebilir.

Tasavvufî eğitim, bireyi hayatın farklı alanlarında ahlâkî bir sorumluluk bilinciyle hareket etmeye teşvik eden bir iç denetim mekanizması üretmektedir. Bu yönüyle tasavvufî ahlâkın bireysel davranış ve toplumsal güven üretimi bakımından modern kalite literatüründe yer alan kalite güvencesi anlayışıyla bazı işlevsel benzerlikler gösterebileceği ileri sürülebilir. Nitekim tarihsel süreçte tasavvufî ahlâk ilkelerinin meslekî ve toplumsal hayata yansımalarının kurumsal bir örneği olarak Ahîlik teşkilâtı dikkat çekmektedir. Ahîlik, meslekî disiplin, dürüstlük, özdenetim ve toplumsal sorumluluk gibi ilkeleri bir araya getirerek üretim ve ticaret hayatında güven temelli bir düzen oluşturmayı hedeflemiştir.

Bu bağlamda Ahîlik, bir yönüyle tasavvufî ahlâk anlayışının toplumsal hayata yansımalarını temsil ederken, diğer yönüyle üretim ve ticaret alanında belirli standartların korunmasına yönelik uygulamalarıyla kalite kültürüne yakın bir işleyiş sergilemiştir. Bu nedenle Ahîliğe kaynaklık eden tasavvufî ahlâkın, modern kalite sistemleriyle doğrudan özdeş olmasa da bireysel özdenetim, meslekî sorumluluk ve toplumsal güven üretimi bakımından analogik bir çerçevede değerlendirilebileceği söylenebilir.

Sonuç olarak tasavvufî ahlâk anlayışının bireyin davranışlarını düzenleyen içsel bir disiplin oluşturduğu; bu yönüyle toplumsal güven, meslekî sorumluluk ve yaşam kalitesi gibi alanlara katkı sunabilecek bir düşünsel zemin ortaya koyduğu ifade edilebilir. Bu çalışma, tasavvuf, Ahîlik ve kalite kavramları arasında kurulan ilişkinin özellikle din sosyolojisi ve iş ahlâkî literatürleri açısından disiplinlerarası bir tartışma alanı oluşturabileceğini göstermektedir.

Kaynaklar

Aktan, Coşkun Can. “Toplam Ahlâk Felsefesi ve Toplam Ahlâk Yönetimi”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 3, 2 (2011): 65-82.

Aydın, Mehmet S. “Ahlâk- İslâm Felsefesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, 1989, 10-14.

Balcı, Deniz. “Bir Kurum ve Eğitim Örneği Olarak Ahîlik Teşkilâtında Eğitim”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XLVI, 1 (2019): 363-384.

Bayram, Selahattin. “Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2012): 81-115.

- Bertalanffy, L. von. *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller, 1968.
- Bulut, Halil İbrahim. “Rızâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, 2008, 55-56.
- Cebecioğlu, Ethem. “Prof. Nicholson’ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 19 (1987): 387-406.
- Chao, J. *Using Structure-Behavior Coalescence Method for Systems Definition 2.0*. arXiv preprint arXiv:2110.08998, 2021.
- Çağrı, Mustafa. “İsâr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXII, 2000, 490-491.
- Heylighen, F. and Joslyn, C. “What is a System?”. *Proceedings of the 14th International Conference on Systems Science*. 2001.
- İbn Acîbe el-Hasenî. *Bahrü’l-Medîd*. I-XI. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand, 2011.
- İmam (Muhammed) Gazzâlî. *Müslümanın Ahlakı*. E-kitap. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2018. <https://play.google.com/books/reader?id=nnzZDwAAQBAJ&pg=GBS.PA10>.
- İmam Gazzâlî. *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*. I-IV. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, ty.
- Kaya, Mahmut. “el-Medînetü’l-Fâzıla”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 2003, 318-320.
- Kazıcı, Ziya. “Ahîlik”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I, 1998, 540-542.
- Keleş, Hakan. “Bâbil Hukuk Kuralları ve Yahudilik”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 8, 16 (2021): 803-816.
- Kelly, John M. *Total Quality Management A How- To Program For The High- Performance Business*. New Jersey: Alexander Hamilton Institute, 1994.
- Kılıç, Mahmud Erol. *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*. 6. Baskı. İstanbul: Sûfî, 2017.
- . *Tasavvufa Giriş*. 6. Baskı. İstanbul: Sûfî Kitap, 2015.
- Lings, Martin. *Tasavvuf Nedir?* çev. Semih Ceyhan. İstanbul: Nefes, 2017.
- Martin, Jason, Mattias Elg and Ida Gremy. “The Many Meanings of Quality: Towards a Definition in Support of Sustainable Operations”. *Total Quality Management and Business Excellence*, 3 (2025): 185-198.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Fütüvvet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIII, 1996, 261-263.
- Öngören, Reşat. “Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufu Keşfin Değeri”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 5 (2002): 85-96.
- Özdemir, Recep. “Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: “Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2017): 1-16.

- Sağlık Hacı ve Rıdvan Yılmaz, “İslâmî Bir Çevre Etiğinin İnşasında Tasavvuf”. *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 6, 11 (2022): 65-88.
- Sancaklı, Saffet. “Ahilik Ahlâkının Oluşunda Hadislerin Etkisi”. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 1 (2010): 1-28.
- Saygılı, Tahsin. “Bâbil Hukuku ve Hammurabi Kanunları”. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 2, 2 (2015): 1-22.
- Selvi, Dilaver “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016): 1-37.
- “Systems Theory”. *Encyclopedia.com*. Erişim Tarihi: 07.11.2025.
- Şeker, Necmeddin ve Ferize Yeksek. “Hadislerde İhsan Kavramı”. *Akademik-Us* 3, 1 (2019): 15-39.
- Taşçı, Deniz vd. *Kalite Yönetim Sistemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019. <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/gokhan.salman/134722/TKY202U-13V2S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>.
- Uludağ, Süleyman. “Kalb”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 2001, 229- 232.
- . “Mârifet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 2003, 54-56.
- . “Mârifet-i Nefs”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 2003, 56-57.
- . “Murakabe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, 2020, 204.
- . “Rızâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, 2008, 56-57.
- . “Sülûk”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 2010, 127-128.
- Yeniterzi, Emine. “XV. Yüzyılda Kaleme Alınmış Manzum Bir Fütüvvet-nâmede Fütüvvet Kavramları”. *Fütüvvet Sultanı Ebû'l-Hasan Harakânî Uluslararası Sempozyumu ve Tasavvuf Araştırmaları Tez Atölyesi Bildiri Kitabı (27-28 Nisan 2019)*. 92-104. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, 2002.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. 21. Baskı. İstanbul: Ensar, 2016.
- Yörübulut, Muhammet. “Toplam Kalite Yönetimi ile Ahilik Anlayışlarının Karşılaştırılması”. Yüksek Lisans, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, SBE Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD, Bandırma, 2020.